

Jakub Michalski*

**ZASADA PRAWDY W POLSKIM PROCESIE KARNYM
– UWAGI NA TLE ZMIAN K.P.K.**

Streszczenie

Nowelizacja Kodeksu postępowania karnego, która weszła w życie 1 lipca 2015 r., zmieniała model polskiego procesu karnego, otwierając go na większą kontradiktoryjność. Jednym z problemów, na który wskazywano odnośnie do przeprowadzonej reformy, była realizacja zasady prawdy na gruncie znowelizowanej ustawy. Część doktryny stała na stanowisku, że zasada prawdy materialnej uległa znacznej marginalizacji, a nawet przybrała charakter zasady prawdy formalnej¹. Powyższa zmiana miała wynikać przede wszystkim z ograniczenia możliwości dowodowych sądu, który jako bezstronny arbiter miał pozostawiać przeprowadzanie dowodów wyłącznie stronom procesu. Tymczasem ustawodawca odnosząc się do tych wypowiedzi, przygotował kolejną nowelizację Kodeksu postępowania karnego, która miała przywrócić większość zmienionych przepisów. Ustawa weszła w życie 15 kwietnia 2016 r.

Słowa kluczowe: prawo karne procesowe, zasada prawdy materialnej, zasada prawdy formalnej, inicjatywa dowodowa, nowelizacja Kodeksu postępowania karnego

* Autor jest absolwentem Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego. Obecnie odbywa aplikację adwokacką w Izbie Adwokackiej w Łodzi.

¹ B. Sygit, J. Duży, *Nowa pozycja prokuratora w świetle zmian w kodeksie postępowania karnego*, Prok.iPr. 2014, nr 7–8, s. 7–8; J. Duży, *Zasada prawdy w znowelizowanym kodeksie postępowania karnego*, PiP 2015, nr 5, s. 67; Ł. Chojniak, *O zasadzie prawdy materialnej w procesie karnym w świetle Konstytucji RP*, PiP 2013, nr 9.

Wprowadzenie

Istotną zasadą polskiego procesu karnego jest zasada prawdy materialnej, nazywana także zasadą prawdy obiektywnej lub po prostu zasadą prawdy. Jest to naczelną zasadą polskiego postępowania karnego, którą organy procesowe realizują konsekwentnie od 1929 r., tj. wejścia w życie Kodeksu postępowania karnego w II Rzeczypospolitej Polskiej². Obecnie wywodzi się ją z art. 2 § 2 k.p.k., lecz ponadto wiele innych przepisów odnosi się do tej zasady i służy jej realizacji, m.in. przepisy dotyczące zasady swobodnej oceny dowodów, bezpośredniości, obiektywizmu czy prawa dowodowego³. Przyjmuje się, że zasada prawdy ma charakter konstytucyjny, a jej źródło upatruje się przede wszystkim w art. 2 Konstytucji RP, tj. zasadzie demokratycznego państwa prawnego, oraz art. 42 i 45 Konstytucji RP dotyczących odpowiedzialności karnej i wyznaczających zasadę sprawiedliwego procesu⁴. Jest to dyrektywa, zgodnie z którą rozstrzygnięcia organów procesowych powinny być oparte na prawdziwych, tj. zgod-

² Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 19 marca 1928 r. (Dz.U. 1928, nr 33, poz. 313 ze zm.). Zasada prawdy materialnej została wyrażona *expressis verbis* w art. 2 § 1 pkt 2 dawnego Kodeksu postępowania karnego, tj. w ustawie z dnia 19 kwietnia 1969 r. (Dz.U. 1969, nr 13, poz. 96 ze zm.). Powszechnie zasada prawdy jest uważana za najważniejszą zasadę procesu karnego – zob. S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2009, s. 220 i wskazana tam literatura; J. Skorupka, *Zasada prawdy materialnej w projekcie noweli kodeksu postępowania karnego opracowanym przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Karnego*, w: *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. II, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012, s. 1745. Por. P. Kardas, *Zasada prawdy materialnej w perspektywie korespondencyjnej, koherencyjnej, pragmatycznej i konsensualnej teorii prawdy (kilka uwag na tle propozycji nowego ujęcia przepisów dotyczących postępowania dowodowego przed sądem pierwszej instancji oraz postępowania dowodowego w toku postępowania przygotowawczego)*, w: *Kontradukcyjność w polskim procesie karnym*, red. P. Wiliński, Warszawa 2013, s. 179. Szerzej o kształtowaniu się zasady prawdy w polskim postępowaniu karnym zob. J. Jodłowski, *Zasada prawdy materialnej w postępowaniu karnym. Analiza w perspektywie funkcji prawa karnego*, Warszawa 2015, s. 106–127.

³ M. Rogalski, *Proces karny. Część ogólna*, red. G. Artymiak, M. Rogalski, Warszawa 2012, s. 43.

⁴ Zob. W. Gontarski, *Porównanie niekontradukcyjnego (kontynentalnego) procesu karnego z procesem kontradukcyjnym (anglosaskim)*, w: *System Prawa Karnego Procesowego. Tom II. Proces karny. Rozwiązania modelowe w ujęciu prawno-porównawczym*, red. P. Kruszyński, Warszawa 2013, s. 119–120; D. Szumiło-Kulczycka, *Kilka uwag o reformie procesu karnego*, MP 2015, nr 8, s. 423. Szerzej P. Wiliński, *Konstytucyjne podstawy zasady prawdy materialnej – pomiędzy karnoprocessowymi a konstytucyjnymi koncepcjami ujęcia prawdy*, w: *Pojęcie, miejsce i znaczenie prawdy w polskim procesie karnym*, red. K. Kremens, J. Skorupka, Wrocław 2013, s. 31–42 oraz J. Jodłowski, *Zasada prawdy materialnej w postępowaniu karnym...*, s. 162–191, gdzie autor uznaje, że zasada prawdy ma swoje korzenie w art. 2, 175, 42 ust. 1 i 3 oraz art. 31 ust. 3 Konstytucji RP.

nych z rzeczywistością ustaleniami faktycznych⁵. Nie zagłębiając się w dyskurs na temat definicji prawdy, co wykraczałoby poza zakres analizowanej problematyki, należy zaakceptować jej klasyczne ujęcie rozumiane jako sąd (myśl) zgodny z rzeczywistością⁶. Wymaga się, aby dokonywane w procesie ustalenia faktyczne, będące podstawą nie tylko wyroków, ale każdej decyzji procesowej, cechował wysoki stopień prawdopodobieństwa⁷. Taki sposób prowadzenia postępowania odbiega w istocie od zasad wcześniejszych procedur karnych, w których posługiwano się kryteriami formalnymi, nienastawionymi na poznanie prawdy. Przykładem takich praktyk było stosowanie w procesach inkwizycyjnych tzw. legalnej teorii dowodów, zgodnie z którą ustawa z góry określała wartość poszczególnych środków dowodowych, zazwyczaj dając pierwszeństwo przyznaniu się oskarżonego do winy (*confessio est regina probationum*)⁸. Wielu autorów podnosi, że w związku z nowelizacją, która weszła w życie 1 lipca 2015 r., zasada prawdy materialnej w polskim procesie karnym uległa znacznej marginalizacji, o ile wręcz nie przyjęła postaci zasady prawdy formalnej⁹.

⁵ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2014, s. 81. Odmiennie P. Kardas, *Zasada prawdy...*, gdzie autor, nawiązując do poglądów T. Gizberta-Studnickiego, optuje za ujęciem zasady prawdy jako „dyrektywy kierunkowej wyrażającej powinność dążenia przez organ procesowy do dokonania ustaleń faktycznych odpowiadających rzeczywistości stanowi rzecz w takiej mierze, w jakiej jest to faktycznie i prawnie możliwe, przy zachowaniu obowiązujących procedur”. Tym samym autor postrzega zasadę prawdy jako zasadę prawną w ujęciu dworcinowskim, w odróżnieniu od ujęcia jej jako zbliżonej do reguły prawnej, które prezentuje znaczna część doktryny. Por. J. Jodłowski, *Zasada prawdy materialnej – obowiązek ustalenia faktów zgodnych z rzeczywistością czy dyrektywa optymalizacyjna*, w: *Kontrafaktyczność w polskim procesie karnym*, red. P. Wiliński, s. 554–558.

⁶ *Veritas est adaequatio rei et intellectus*, czyli formuła rozumienia prawdy, znana już w starożytności, wyrażona przez Arystotelesa – zob. R. Kmiecik, E. Skrzętowicz, *Proces karny. Część ogólna*, Warszawa 2009, s. 84. Szerzej J. Zajadło, *Teoretyczno- i filozoficzno-prawne pojęcie prawdy*, w: *Pojęcie, miejsce i znaczenie prawdy...*, s. 8–24.

⁷ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie...*, s. 81.

⁸ Stosowanie kryteriów formalnych powoduje, że celem postępowania przestaje być poznane prawdy obiektywnej, a ustalenie prawdy formalnej, tj. prawdy akceptowanej przez prawo. Por. R. Kmiecik, *Prawo dowodowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2008, s. 72–73.

⁹ B. Sygit, J. Duży, *Nowa pozycja...*, s. 7–8; J. Duży, *Zasada prawdy...*, s. 67; Ł. Chojniak, *O zasadzie...* Por. P. Kardas, *Zasada prawdy...*, gdzie autor obszernie analizuje poruszany problem, wskazując że w odniesieniu do art. 2 § 2 k.p.k. postulował, „by na gruncie tego przepisu posługiwać się pragmatycznym ujęciem prawdy, zrelacjonowanym do określonych w Kodeksie postępowania karnego procedur dowodowych, dodając, że z uwagi na powiązanie z sformalizowanymi procedurami dowodzenia w istocie przepis art. 2 § 2 k.p.k., wbrew powszechnemu mniemaniu, wyraża zasadę prawdy sądowej, pojmowanej pragmatycznie”. Przy takim ujęciu „nie znajduje uzasadnienia przeciwstawienie pojęcia prawdy materialnej pojęciu prawdy sądowej”. Niemniej jednak, w niniejszym artykule, z uwagi na przyjęcie arystotelesowskiego pojęcia prawdy oraz tego, że za-

Nowelizacje z lat 2013–2015

Nowelizacja Kodeksu postępowania karnego, która weszła w życie 1 lipca 2015 r., dokonała się przede wszystkim ustawą z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw¹⁰. Po uchwaleniu tego aktu prawnego Sejm przyjął jeszcze kilka następnych ustaw zmieniających przepisy kodeksu, w tym kolejną dużą nowelę w postaci ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw¹¹. Biorąc po uwagę wymiar i znaczenie zaproponowanych zmian procedury, może się wydawać, że proces legislacyjny im towarzyszący był nieco nazbyt chaotyczny, zwłaszcza że wprowadzając nowelizacje nowelizacji ustawodawca czasami rezygnował z całkiem nowych, wcześniej uchwalonych przepisów, zanim te zdążyły wejść w życie¹². Niemniej jednak zmiany dokonały się, a teoria i praktyka zostały postawione przed nowym wyzwaniem – kontrydiktoryjnym procesem karnym¹³. Co znamienne, ta zasadnicza zmiana modelu postępowania nie wiązała się z nowelizacją tych przepisów ustawy, które bezpośrednio wskazują na naczelną zasadę polskiego procesu karnego. W tym zakresie jedynie dwa artykuły kodeksu uległy nowelizacji, a mianowicie art. 5 § 2 k.p.k. określający zasadę *in dubio pro reo* oraz art. 14 § 2 k.p.k. dotyczący zasady skargowości, który *de facto* zmienił wagę odstąpienia oskarżyciela publicznego od oskarżenia, zwiększając tym samym jego swobodę w zakresie ścigania karnego¹⁴. Pomimo że pozostałe zasady stanowiące o postępowaniu karnym nie uległy zmianie,

sada prawdy materialnej jest regułą w ujęciu dworokinowskim, pojęcia prawdy materialnej i prawdy sądowej są ujmowane w sposób „tradycyjny” jako sobie przeciwstawne.

¹⁰ Dz.U. 2013, poz. 1247.

¹¹ Dz.U. 2015, poz. 396.

¹² Wady takiego procedowania dostrzega także T. Gardocka – zob. T. Gardocka, *Legalizm, prawda materialna i inne „fundamentalne” zasady procesu karnego w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, red. B. Dudziak, J. Kosowski, I. Nowikowski, Lublin 2015, s. 141–142.

¹³ Proces karny przed reformą przyjmował zasadę kontrydiktoryjności, ale z bardzo poważnymi odstępstwami na rzecz zasady śledczości – zob. T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, LexisNexis, wyd. elektron., Warszawa 2014, s. 148. Nowy zaś model procesu karnego był różnie określany w doktrynie. Można się spotkać zarówno z poglądami o tzw. względnej kontrydiktoryjności procesu czy też „ograniczonej” (limitowanej) kontrydiktoryjności – tak P. Kardas, *Nowe ujęcie zasady in dubio pro reo*, „Palestra” 2015, z. 9–10, s. 7.

¹⁴ Por. R. Kmiecik, *Kontrowersyjne unormowania w znowelizowanym kodeksie postępowania karnego*, Prok.iPr. 2015, nr 1–2, s. 11.

a przynajmniej nie w warstwie językowej, to wypada stwierdzić, że obawa o pomniejszeniu znaczenia zasady prawdy w procesie była uzasadniona. Według niektórych autorów problem stanowiła nie tylko skuteczność dojścia do prawdy w procesie, ale jej rozumienie w ogóle¹⁵.

W tym pierwszym zakresie przede wszystkim można podać w wątpliwość przekonanie o tym, że tylko w pełni kontrydiktoryjny proces karny może stwarzać najlepsze warunki dla ustalenia prawdy¹⁶. Wydaje się, że założenia modelu postępowania karnego sprzed 1 lipca 2015 r., który obligował zarówno prokuratora, jak i sąd do dążenia do poznania prawdy, zapewniały właściwą realizację tej zasady¹⁷. Po wejściu w życie nowelizacji sędziowie stali się arbitrami kontrydiktoryjnego sporu pomiędzy oskarżycielem a obrońcą i w myśl tych zmian powinni byli odznaczać się przede wszystkim biernością, poprzestając na dowodach przeprowadzanych z inicjatywy stron. Sąd mógł tylko w wyjątkowych wypadkach, uzasadnionych szczególnymi okolicznościami, dopuścić i przeprowadzić dowód z urzędu (167 § 1 zd. 3 k.p.k.)¹⁸. W ten sposób znacznie ograniczono inicjatywę

¹⁵ J. Duży, *Zasada prawdy...*, s. 61, gdzie autor wskazuje, że: „Ze względu na założenia przeprowadzonej reformy zasadniczo niekwestionowane dotychczas przez doktrynę i judykaturę rozmiennienie zasady prawdy w procesie karnym, któremu nie poświęcano zbyt wiele uwagi, traktując je jako oczywiste, stało się kluczowe dla dyskursu prawniczego nad procesem karnym”.

¹⁶ *Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny i niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 870)*, s. 2. <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=870> (dostęp 1.01.2016).

¹⁷ W. Gontarski, *Porównanie...*, s. 118, gdzie autor słusznie podnosi, że „nałożenie na sąd inkwizycyjnego (śledczego) obowiązku poszukiwania (ustalania) i jednocześnie uwzględniania faktów zarówno przemawiających na korzyść oskarżonego, jak i na jego [oskarżonego – J.M.] niekorzyść (zasada obiektywizmu, czyli bezstronności)” gwarantuje duże możliwości poznawcze sądu.

¹⁸ Autorzy nowelizacji z 27 września 2013 r. określają ten przepis mianem „furtki”, z której sąd miał korzystać tylko w celu uniknięcia konieczności orzekania w braku przekonania, że okoliczności ustalone w oparciu o dowody przeprowadzone na wniosek stron nie odpowiadają prawdzie – zob. *Uzasadnienie projektu...* (druk sejmowy nr 870), s. 10. W doktrynie dostrzegano jednak, że omawiany przepis, zamiast „furtki”, mógł okazać się w praktyce „otwartą na oścież bramą wiodącą do aktywnego działania sądu w postępowaniu dowodowym” – tak J. Zagrodnik, *Kontrydiktoryjność jako wyznacznik formy procesu karnego (rozważania na tle zmiany modelu rozprawy głównej w nowelizacji wrześniowej)*, „Palestra” 2014, z. 11–12, s. 28. W podobnym tonie A. Bojańczyk, *Artykuł 167 k.p.k.: czy rzeczywiście podstawa dla nowego, kontrydiktoryjnego modelu postępowania?*, „Palestra” 2014, z. 7–8, s. 225–226; R. Hernand, *Nowelizacja procedury karnej – inne spojrzenie*, w: *Kontrydiktoryjność w polskim procesie karnym*, red. P. Wiliński, s. 172. Szerzej o problemach związanych z nowym brzmieniem art. 167 k.p.k. zob. S. Zabłocki, *Artykuł 167 k.p.k. po jego nowelizacji – wstępne nakreślenie problemów*, „Palestra” 2015, z. 7–8, gdzie autor podnosi, że „wyjątki z art. 167 k.p.k. mogą w praktyce, wobec zmienionej treści art. 2 § 2 k.p.k. i konstytucyjnego uwarunkowania zasady prawdy materialnej, stać się regulą”.

dowodową sądu, wprowadzając najwyższy stopień wyjątkowości przewidziany w kodeksie – „wyjątkowe wypadki, uzasadnione szczególnymi okolicznościami”¹⁹. Dalej ta formuła została powtórzona przy okazji przepisu regulującego zasady zadawania pytań w ramach przesłuchania, tj. art. 171 § 2 k.p.k., ograniczając i w tym zakresie możliwości dowodowe sądu. Następnie, będąc metodycznym, ustawodawca znowelizował art. 427 § 4 k.p.k., uniemożliwiając stronom powołanie w środку odwoławczym zarzutu skorzystania bądź zaniechania skorzystania przez sąd z inicjatywy dowodowej, czym podkreślił nową pozycję sądu w kontradiktoryjnym postępowaniu karnym²⁰. Dopelnieniem tych zmian była rezygnacja z nakazu dążenia przez przewodniczącego składu orzekającego do wyjaśnienia wszystkich istotnych okoliczności sprawy (art. 366 § 1 k.p.k.) oraz nowelizacja pierwszych artykułów kodeksu, która harmonizuje z przedstawionym ograniczeniem inicjatywy dowodowej sądu. Zmieniony został art. 2 § 1 ust. 1 k.p.k., który stanowi o głównych celach postępowania karnego. Wcześniej przepisy kodeksu miały na celu takie ukształtowanie postępowania, aby „osoba niewinna” nie poniosła odpowiedzialności za przestępstwo, natomiast po zmianie była mowa o „osobie, której nie udowodniono winy”. Słusznie zauważa się, że nowelizacja tego przepisu powodowała, że przestawało w nim chodzić o osobę faktycznego sprawcy, a o osobę, wobec której nie przełamano domniemania niewinności²¹. Podobnie odstąpiono od tradycyjnie rozumianej zasady *in dubio pro reo* (art. 5 § 2 k.p.k.), która uległa obiektywizacji i w nowym brzmieniu dotyczyła rozstrzygnięcia na korzyść oskarżonego wątpliwości, których nie usunięto z jakiś względów, nie precyzując ich przyczyny²². Tym samym ustawodawca zrezygnował z wymogu nieusuwalności wątpliwości objętych art. 5

¹⁹ D. Jagiełło, *Inicjatywa dowodowa stron po nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, w: *Nowe karne prawo dowodowe*, red. T. Gardocka, D. Jagiełło, Warszawa 2015, s. 37, gdzie autor wskazuje, że wcześniej ustawodawca posługiwał się zwrotami: „w szczególnie uzasadnionych wypadkach”, „w wypadkach szczególnych ze względu”, „w uzasadnionych wypadkach” oraz „stosuje się wyjątkowo”. Por. J. Skorupka, *Zasada prawdy...*, s. 1754–1756.

²⁰ Por. A. Bojańczyk, *Czy zaniechanie przez sąd skorzystania z inicjatywy dowodowej może być przedmiotem kontroli odwoławczej w znowelizowanym procesie karnym?*, „Palestra” 2015, z. 5–6, s. 204, gdzie autor podnosi, że zmiana art. 427 § 4 k.p.k. powoduje, że strony nie będą mogły na późnym etapie postępowania kwestionować „swoją pasywność w zakresie przejawienia jakiegokolwiek inicjatywy dowodowej i w zakresie przeprowadzania dowodów”.

²¹ D. Drązewicz, *Kontradiktoryjność procesu przed sądem I instancji w znowelizowanym KPK*, MP 2014, nr 21, s. 1120; P. Hofmański, *Zasada prawdy w postulowanym modelu procesu karnego*, w: *Pojęcie, miejsce i znaczenie prawdy...*, s. 46.

²² B. Sygit, J. Duży, *Nowa pozycja...*, s. 8–10.

§ 2 k.p.k.²³ Te z pozoru spójne zmiany, powiązane z niezmienną treścią art. 2 § 2 k.p.k., słusznie skłaniały do stwierdzenia, że ustawodawca odbierając sądowi możliwość wpływu na dokonywane w postępowaniu ustalenia faktyczne, okazał się być niekonsekwentny, pozostawiając w niezmiennym brzmieniu przepis określający zasadę prawdy²⁴. Na tej podstawie można było wysnuć wniosek, że po wejściu w życie nowelizacji przeprowadzonych w latach 2013–2015 treść art. 2 § 2 k.p.k. uległa zmianie w warstwie normatywnej i polski proces karny od 1 lipca 2015 r. realizował zasadę prawdy formalnej (sądowej)²⁵.

Warto wskazać, że takie stanowisko ma uzasadnienie systemowe, ponieważ ustawodawca na długo przed wprowadzeniem omawianej reformy wytypował właśnie postępowanie karne jako to, które dawało największą gwarancję poznania prawdy. Kształtowanie się polskiego procesu karnego przez lata było podporządkowane zapewnieniu, że dokonywane ustalenia faktyczne stanowiące podstawę wydania wyroku będą prawdziwe, a co za tym idzie, stosowana przez państwo represja karna jest zasadna²⁶. Dlatego też słusznie ustawodawca zdecydował, że o ile sąd karny nie jest co do zasady związany ustaleniami dokonanymi w innych postępowaniach (cywilnym lub administracyjnym), to ustalenia wydane w procesie karnym wyroku skazującego co do popełnienia przestępstwa są wiążące w kontradiktoryjnym postępowaniu cywilnym (art. 11 k.p.c.) oraz administracyjnym (art. 11 p.p.s.a.). Uznanie, że to właśnie pełna (większa) kontradiktoryjność w przeprowadzaniu dowodów przed bezstronnym arbitrem

²³ Więcej o znowelizowanej zasadzie *in dubio pro reo* – zob. P. Kardas, *Nowe ujęcie...*, gdzie autor m.in. wskazuje, że takie ujęcie tej zasady, w odniesieniu do pozostałych zmian procesu karnego, powodowało, że zasada *in dubio* byłaby częściej wykorzystywana, ponieważ sąd ograniczony w zakresie inicjatywy dowodowej, bierny na działania stron, od których w istocie zależałoby, czy określone okoliczności faktyczne zostałyby ustalone, w razie zaistnienia nieusuniętych przez strony wątpliwości powinien na zasadzie art. 5 § 2 k.p.k. rozstrzygnąć je na korzyść oskarżonego. W tym zakresie objawia się problem balansu pomiędzy zasadą prawdy a regułą *in dubio*, który jest ściśle powiązany z zagadnieniem korzystania przez sąd z inicjatywy dowodowej zgodnie z brzmieniem art. 167 § 1 *in fine* k.p.k. po 1 lipca 2015 r.

²⁴ D. Jagiełło, *Inicjatywa dowodowa...*, s. 35–36.

²⁵ Por. W. Gontarski, *Porównanie...*, s. 116–132, gdzie autor wskazuje m.in., że „sędzia kontradiktoryjny nie sięga po kryterium prawdy arystotelesowskiej”. Podobnie R. Hernand, *Nowelizacja...*, s. 157, który stwierdza, że odczytanie zmian tych przepisów „daje podstawę do twierdzenia, że praktycznie zasada prawdy materialnej zostaje przekształcona w zasadę prawdy formalnej”. Analogicznie D. Szumiło-Kulczycka, która wskazała, że „w nowym procesie karnym wcale nie będzie zatem chodziło o wymierzanie sprawiedliwości w materialnym znaczeniu tego pojęcia, ale o przyznanie przez bezstronny sąd racji jednej ze stron prawokarnego sporu, a to duża różnica” – zob. D. Szumiło-Kulczycka, *Kilka uwag...*, s. 422. Odmienne P. Hofmański, *Zasada prawdy...*, s. 43–47; J. Skorupka, *Zasada prawdy...*, s. 1745–1756.

²⁶ D. Szumiło-Kulczycka, *Kilka uwag...*, s. 422.

gwarantuje najlepsze warunki dojścia do prawdy, jest sprzeczne z systemowym rozwiązaniem przyjętym wcześniej przez ustawodawcę²⁷.

Zmiany w zakresie rozszerzenia kontradycyjności procesu karnego dają asumpt do dalszych porównań z procedurą cywilną. Po pierwsze warto przypomnieć, że w momencie wprowadzania pełnej kontradycyjności postępowania cywilnego²⁸ uchylono art. 3 § 2 k.p.c., który był odpowiednikiem art. 2 § 2 k.p.k., a dotyczył wyjaśnienia przez sąd rzeczywistej treści stosunków faktycznych i prawnych, które w razie potrzeby było realizowane poprzez podejmowane czynności dowodowe *ex officio*²⁹. Słusznie uznano, że pełna kontradycyjność postępowania, a co za tym idzie, pozbawienie sędziego wpływu na zakres dowodów wprowadzanych do procesu, uniemożliwia dalsze stawianie wymogu, aby wydane przez tego sędziego rozstrzygnięcia opierały się na prawdziwych ustaleniach faktycznych³⁰. Paradoksalnie, po kilkunastu latach od powyżej przedsta-

²⁷ J. Duży, *Zasada prawdy...*, s. 63–64.

²⁸ Zmiana została dokonana w wyniku przyjęcia ustawy z dnia 1 marca 1996 r. o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego, rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej – Prawo upadłościowe i Prawo o postępowaniu układowym, Kodeksu postępowania administracyjnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 1996, nr 43, poz. 189). Nastąpiło wtedy przejście od zasady sądowej aktywności do zasady kontradycyjności – więcej o tych zmianach, w tym utracie przez sąd cywilny możliwości przeprowadzenia dochodzenia (dawny art. 213 § 1 k.p.c.) oraz pełnej swobody w zakresie postępowania dowodowego (dawny art. 232 zdanie drugie k.p.c.) – zob. A. Łazarska, *Sędziowskie kierownictwo postępowaniem cywilnym przed sądem pierwszej instancji*, Warszawa 2013, s. 104–106. Co ciekawie, komentarze dotyczące zmian wprowadzonych ówczasie w postępowaniu cywilnym są podobne do tych, które są głoszone przy okazji nowelizacji Kodeksu postępowania karnego, która weszła w życie 1 lipca 2015 r. W 2000 r. K. Kołakowski pisał: „W Polsce uprawnienie sądu do przeprowadzenia dowodu niewskazanego przez strony – choć w dalszej części Kodeksu [Kodeksu postępowania cywilnego – J.M.] i na miejscu mało honorowym, a nawet mało odpowiednim, bo dopiero w rozdziale »Przedmiot i ocena dowodów« – pozostawiono w art. 232 zd. drugie. Przyjdzie do niego powrócić, pamiętając jednak, że zasady działania sądu z urzędu w obszarze dowodów w obecnym brzmieniu Kodeksu już nie ma! Sędziowie przyjęli to do wiadomości, gorzej jest jednak ze zmianą świadomości stron i – niestety – ich profesjonalnych pełnomocników procesowych” – K. Kołakowski, *Dowodzenie w procesie cywilnym. Komentarz do przepisów kodeksu postępowania cywilnego uwzględniający nowelizację z 2000 roku*, Warszawa 2000, s. 32.

²⁹ Brzemiennie art. 3 k.p.c. było następujące: „§ 1. Strony i uczestnicy postępowania obowiązani są dawać wyjaśnienia co do okoliczności sprawy zgodnie z prawdą i bez zatajania czegokolwiek oraz przedstawiać dowody. § 2. Sąd powinien dążyć do wszechstronnego zbadania wszystkich istotnych okoliczności sprawy i do wyjaśnienia rzeczywistej treści stosunków faktycznych i prawnych. Sąd z urzędu może podejmować czynności dopuszczalne według stanu sprawy, jakie uzna za potrzebne do uzupełnienia materiału i dowodów przedstawionych przez strony i uczestników postępowania”.

³⁰ T. Gardocka, *Legalizm, prawda...*, s. 149. W tym zakresie znamienne jest stwierdzenie, że wskazane powyżej i nieco późniejsze zmiany w zakresie procedury cywilnej „upoważniają do przyjęcia, że nastąpił kres zasady prawdy obiektywnej i zastąpiła ją zasada prawdy formalnej

wionej zmiany dokonano nowelizacji art. 212 k.p.c. w ten sposób, że zwiększono aktywność sądu poprzez nakaz dążenia do wyjaśnienia istotnych okoliczności sprawy, które są sporne³¹. Kierunek zmian postępowania cywilnego jest więc zupełnie odwrotny względem nowelizacji postępowania karnego, które zostały przeprowadzone w latach 2013–2015³².

Na marginesie tych rozważań warto zwrócić uwagę na zupełnie odmienny charakter procesu karnego i cywilnego. Postępowanie karne, którego najważniejszym celem jest osiągnięcie stanu sprawiedliwości prawnomaterialnej³³, a więc zastosowanie słusznej represji karnej, jest procesem publicznoprawnym, w odróżnieniu od prywatnoprawnego charakteru postępowania cywilnego. To oznacza zarówno mniejszą swobodę w dysponowaniu przez strony procesu przedmiotem sporu, ale także wyeksponowanie zasady prawdy w postępowaniu karnym, której znaczenie jest tym większe, o ile bardziej dotkliwe są skutki, jakie może nieść popełnienie błędu w dokonaniu ustaleń faktycznych³⁴. Słusznie zatem wskazuje się, że przenoszenie wzorców dochodzenia do prawdy wypracowanych w jednej z tych procedur na grunt drugiej powinno być dokonywane z zachowaniem szczególnej ostrożności, a w tym konkretnym przypadku, tj. z postępowania cywilnego do procesu karnego, nie powinno mieć miejsca³⁵.

Co ciekawe, w krajach systemu *common law*, gdzie dominuje proces kontradyktoryjny, który był inspiracją dla pomysłodawców nowelizacji przeprowadzonej w polskim postępowaniu karnym, coraz częściej można zauważyć rozczarowanie takim modelem postępowania i próby wprowadzania zmian dążą-

(aktowej) wyrażająca się w paremii *quo non est in actis, non est in mundo*” – tak J. Jankowski, *Zasady procesowe. Postępowania przyspieszone*, w: *Problemy nowelizacji KPC – postępowanie rozpoznawcze. Relacja z seminarium zorganizowanego 6 kwietnia 2005 r. przez Monitor Prawniczy we współpracy z Okręgową Izbą Radców Prawnych w Warszawie*, <http://czasopisma.beck.pl/nc/aktualnosc/problemy-nowelizacji-kpc-postepowanie-rozpoznawcze/> (dostęp 1.01.2016).

³¹ Zmiana nastąpiła w wyniku przyjęcia ustawy z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2011, nr 233, poz. 1381).

³² J. Duży, *Zasada prawdy...*, s. 68.

³³ S. Waltoś, *Proces karny...*, s. 24.

³⁴ R. Kmiecik, *Prawo dowodowe...*, s. 68, gdzie autor wskazuje, że kiedyś zasada ta miała jeszcze większe znaczenie, ponieważ błąd w ustaleniach faktycznych mógł skutkować skazaniem na karę śmierci. Dalej stwierdza, że skazanie osoby niewinnej na długoletnie pozbawienie wolności również należy uznać za rażącą niesprawiedliwość. Podobnie J. Duży, *Zasada prawdy...*, s. 68, gdzie autor podnosi, że „zwłaszcza w tradycji prawnej państw Europy kontynentalnej, procesowi karnemu zawsze przyświecała idea prawdy materialnej, nawet jeżeli dążenie do jej ustalenia utrudniałoby rozstrzygnięcie sporu”.

³⁵ J. Duży, *Zasada prawdy...*, s. 63–68 i wskazana tam literatura.

cych do wdrożenia pewnym elementów inkwizycyjnych. Wskazuje się bowiem, że obecnie obowiązujące w tych krajach rozwiązania nie zapewniają skutecznych możliwości poznania prawdy, a co za tym idzie, uzasadniony byłby większy udział sądu w postępowaniu dowodowym³⁶.

Ustawa z dnia 11 marca 2016 r.

W odpowiedzi na wyżej zaprezentowane obawy 7 stycznia 2016 r. przedstawiono kolejny projekt nowelizacji Kodeksu postępowania karnego, który został przyjęty przez Radę Ministrów i 27 stycznia 2016 r. wpłynął do Sejmu. W dniu 11 marca 2016 r. niższa izba parlamentu RP przyjęła w całości projekt ustawy wraz z poprawkami, a dzień później przekazano prace do Senatu. Nowelizacja zakładała powrót do modelu postępowania sprzed 1 lipca 2015 r., przywracając w dużej mierze dawną treść przepisów ustawy, w tym poruszanych w niniejszym opracowaniu art. 2 § 1 pkt 1 k.p.k., 5 § 2 k.p.k., 167 k.p.k., 171 § 2 k.p.k., 366 § 1 k.p.k. oraz 427 k.p.k. Głównym powodem chęci zmian było przywrócenie naczelnej pozycji regule prawdy, która także w oczach projektodawców uległa marginalizacji po 1 lipca 2015 r. Już w pierwszych zdaniach uzasadnienia planowanej nowelizacji czytamy, że: „Celem przedłożonego projektu jest modyfikacja modelu postępowania karnego w kierunku przywrócenia aktywniejszej roli sądu w toku procesu, zmierzająca do zapewnienia w maksymalnym stopniu zgodności ustaleń faktycznych w perspektywie zasady prawdy materialnej, jak również zwiększająca efektywność ścigania. Proponowana reforma zakłada powrót do modelu procesu karnego zachowującego nadrzędność prawdy materialnej, w którym kontradiktoryjność stanowi jedną z zasad procesu, ułatwiającą dotarcie do prawdy”³⁷. Dalej projektodawcy odnośnie do zasady kontradiktoryjności stwierdzili, że powinna ona „służyć budowaniu prawdziwych ustaleń faktycznych w procesie, a nie chociażby stwarzać możliwości osłabienia konsekwencji

³⁶ Tamże, s. 61, 67 i wskazana tam literatura. Por. także M. Rogacka-Rzewnicka, *Nowa kultura poszukiwania prawdy w procesie karnym w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego na podstawie ustawy z 27 września 2013 roku. Perspektywa systemowa*, w: *Polski proces karny i materialne prawo karne w świetle nowelizacji z 2013 roku. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Tylmanowi z okazji Jego 90. urodzin*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2014, s. 115–116.

³⁷ *Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 207)*, s. 1. <http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=207> (dostęp 1.01.2016).

stosowania tej naczelnej zasady postępowania karnego³⁸. Skrytykowano ograniczenie możliwości dowodowych sądu, który jako gwarant „zarówno uprawnień jednostki, jak i skuteczności postępowania w aspekcie realizacji jego celów, a zwłaszcza trafnej reakcji karnej”, powinien móc „podejmować inicjatywę dowodową w znacznie szerszym zakresie niż to wynika z restrykcyjnie sformułowanych przesłanek w art. 167 § 1 k.p.k.”³⁹.

W świetle zaprezentowanych w niniejszym opracowaniu zastrzeżeń odnośnie do zmian, które weszły w życie 1 lipca 2015 r., wydaje się, że kolejna nowelizacja Kodeksu postępowania karnego może być oceniana pozytywnie. Z jednej strony powrócono bowiem do wielu „starych”, dobrze znanych rozwiązań, ale także pozostawiono te przepisy wprowadzone nowelizacjami z lat 2013–2015, które w dużej mierze miały wpływ na przeciwdziałanie przewlekłości postępowania karnego. Dotyczy to m.in. zespołu unormowań dotyczących obecności oskarżonego na rozprawie głównej oraz tych przepisów, które zwiększają możliwości merytorycznego (reformatoryjnego) orzekania w postępowaniu odwoławczym. Ustawa weszła w życie 15 kwietnia 2016 r. i ostatecznej oceny przyjętych zmian dokona praktyka.

Literatura

- Bojańczyk A., *Artykuł 167 k.p.k.: czy rzeczywiście podstawa dla nowego, kontradiktoryjnego modelu postępowania?*, „Palestra” 2014, z. 7–8.
- Bojańczyk A., *Czy zaniechanie przez sąd skorzystania z inicjatywy dowodowej może być przedmiotem kontroli odwoławczej w znowelizowanym procesie karnym?*, „Palestra” 2015, z. 5–6.
- Chojniak Ł., *O zasadzie prawdy materialnej w procesie karnym w świetle Konstytucji RP*, PiP 2013, nr 9.
- Drajewicz D., *Kontradiktoryjność procesu przed sądem I instancji w znowelizowanym KPK*, MP 2014, nr 21.
- Duży J., *Zasada prawdy w znowelizowanym kodeksie postępowania karnego*, PiP 2015.
- Gardocka T., *Legalizm, prawda materialna i inne „fundamentalne” zasady procesu karnego w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, red. B. Dudziak, J. Kosowski, I. Nowikowski, Lublin 2015.
- Gontarski W., *Porównanie niekontradiktoryjnego (kontynentalnego) procesu karnego z procesem kontradiktoryjnym (anglosaskim)*, w: *System Prawa Karnego Proce-*

³⁸ Tamże, s. 1–2.

³⁹ Tamże, s. 2.

- sowego. *Tom II. Proces karny. Rozwiązania modelowe w ujęciu prawnoporównawczym*, red. P. Kruszyński, Warszawa 2013.
- Grzegorzczak T., Tylman J., *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2014.
- Hernand R., *Nowelizacja procedury karnej – inne spojrzenie*, w: *Kontradycyjność w polskim procesie karnym*, red. P. Wiliński, Warszawa 2013.
- Jagiełło D., *Inicjatywa dowodowa stron po nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, w: *Nowe karne prawo dowodowe*, red. T. Gardocka, D. Jagiełło, Warszawa 2015.
- Hofmański P., *Zasada prawdy w postulowanym modelu procesu karnego*, w: *Pojęcie, miejsce i znaczenie prawdy w polskim procesie karnym*, red. K. Kremens, J. Skorupka, Wrocław 2013.
- Jankowski J., *Zasady procesowe. Postępowania przyspieszone*, w: *Problemy nowelizacji KPC – postępowanie rozpoznawcze. Relacja z seminarium zorganizowanego 6 kwietnia 2005 r. przez Monitor Prawniczy we współpracy z Okręgową Izbą Radców Prawnych w Warszawie* (<http://czasopisma.beck.pl>) (dostęp 1.01.2016).
- Jodłowski J., *Zasada prawdy materialnej – obowiązek ustalenia faktów zgodnych z rzeczywistością czy dyrektywa optymalizacyjna*, w: *Kontradycyjność w polskim procesie karnym*, red. P. Wiliński, Warszawa 2013.
- Jodłowski J., *Zasada prawdy materialnej w postępowaniu karnym. Analiza w perspektywie funkcji prawa karnego*, Warszawa 2015.
- Kardas P., *Nowe ujęcie zasady in dubio pro reo*, „Palestra” 2015, z. 9–10.
- Kardas P., *Zasada prawdy materialnej w perspektywie korespondencyjnej, koherencyjnej, pragmatycznej i konsensualnej teorii prawdy (kilka uwag na tle propozycji nowego ujęcia przepisów dotyczących postępowania dowodowego przed sądem pierwszej instancji oraz postępowania dowodowego w toku postępowania przygotowawczego)*, w: *Kontradycyjność w polskim procesie karnym*, red. P. Wiliński, Warszawa 2013.
- Kmiecik R., *Kontrowersyjne unormowania w znowelizowanym kodeksie postępowania karnego*, Prok.iPr. 2015, nr 1–2.
- Kmiecik R., *Prawo dowodowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2008.
- Kmiecik R., Skrętowicz E., *Proces karny. Część ogólna*, Warszawa 2009.
- K. Kołakowski, *Dowodzenie w procesie cywilnym. Komentarz do przepisów kodeksu postępowania cywilnego uwzględniający nowelizację z 2000 roku*, Warszawa 2000.
- Łazarska A., *Sędziowskie kierownictwo postępowaniem cywilnym przed sądem pierwszej instancji*, Warszawa 2013.
- Rogacka-Rzewnicka M., *Nowa kultura poszukiwania prawdy w procesie karnym w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego na podstawie ustawy z 27 września*

- 2013 roku. *Perspektywa systemowa*, w: *Polski proces karny i materialne prawo karne w świetle nowelizacji z 2013 roku. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Tyłmanowi z okazji Jego 90. urodzin*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2014.
- Rogalski M., *Proces karny. Część ogólna*, red. G. Artymiak, M. Rogalski, Warszawa 2012.
- Skorupka J., *Zasada prawdy materialnej w projekcie noweli kodeksu postępowania karnego opracowanym przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Karnego*, w: *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. II, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012.
- Sygit B., Duży J., *Nowa pozycja prokuratora w świetle zmian w kodeksie postępowania karnego*, *Prok.iPr.* 2014, nr 7–8.
- Szumiło-Kulczycka D., *Kilka uwag o reformie procesu karnego*, *MP* 2015, nr 8.
- Waltoś S., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2009.
- Wiliński P., *Konstytucyjne podstawy zasady prawdy materialnej – pomiędzy karno-procesowymi a konstytucyjnymi koncepcjami ujęcia prawdy*, w: *Pojęcie, miejsce i znaczenie prawdy w polskim procesie karnym*, red. K. Kremens, J. Skorupka, Wrocław 2013.
- Zabłocki S., *Artykuł 167 k.p.k. po jego nowelizacji – wstępne nakreślenie problemów*, „*Palestra*” 2015, z. 7–8.
- Zagrodnik J., *Kontradycyjność jako wyznacznik formy procesu karnego (rozważania na tle zmiany modelu rozprawy głównej w nowelizacji wrześniowej)*, „*Palestra*” 2014, z. 11–12.
- Zajadło J., *Teoretyczno- i filozoficzno-prawne pojęcie prawdy*, w: *Pojęcie, miejsce i znaczenie prawdy w polskim procesie karnym*, red. K. Kremens, J. Skorupka, Wrocław 2013.

THE PRINCIPLE OF MATERIAL TRUTH IN POLISH CRIMINAL PROCEDURE – REMARKS ON THE AMENDMENTS TO PCCP

The amendment to the Polish Code of Criminal Procedure (PCCP), which became effective as of 1 July 2015, had changed the model of the Polish criminal trial by opening it up to be more adversarial. One of the problems, which was disputed in reference to the reform was whether the principle of material (objective) truth could be still established on the basis of the amended Act. According to some Polish jurists the principle

of material truth had been significantly marginalized and become in fact the principle of formal truth. In their opinion this was a result of reducing the possibility of taking initiative in the filed of evidence by the judge, who as an impartial arbitrator should allow only parties to provide evidence. Meanwhile, the legislator had prepared another amendment to the PCCP, which was to restore most of the revised rules. The new law entered into force on 15 April 2016.

Keywords: criminal procedural law, the principle of material truth, the principle of formal truth, the initiative in the matter of evidence, the amendment of the Polish Code of Criminal Procedure